

3. НАУКОВІ СЕМІНАРИ-ПРАКТИКУМИ

Віра Петрівна Чудакова,
науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
науковий кореспондент Інституту
психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
психолог, тренер, старший викладач,
консультант, коуч,
м. Київ, Україна

УДК 159.9:37.07:005.95]:001.895

Продовження публікацій: початок у № 2; 3–4; 5; 6; 7 за 2012 р.; у № 1(8); 2(9); 3(10); 6(13); 7(14); 8–9(15–16); 10(17); 11(18); 12(19) за 2013 р.; у № 1(20); 2(21); 3(22); 4(23); 5(24); 6(25); 7(26); 8(27); 9–10(28–29); 11(30); 12(31) за 2014 р.; у № 1(32); 2(33); 3(34); 4(35); 5(36); 6(37); 7(38); 8(39); 9(40); 10(41); 11(42); 12(43) за 2015 р.; 1(44); 2(45); 3(46); 4(47); 5(48); 6(49); 7(50); 8(51) за 2016 р.

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ ЛАТЕНТНИХ ФАКТОРІВ 16PF ОСОБИСТІСНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ «ІННОВАЦІЙНОСТІ» ЯК ПОКАЗНИКІВ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ (ЗА ОПИТУВАЛЬНИКАМИ Р. КЕТТЕЛЛА ТА ЕКСПРЕС ДІАГНОСТИКИ «ІННОВАЦІЙНОСТІ» В. ЧУДАКОВОЇ)

*VII частина, початок у № 2(45); 3(46); 4(47); 5(48); 6(49); 7(50); 8(51) за 2016 р.,
продовження у наступному номері*

В публікації представлено структурно-содержательний аналіз латентних факторів 16PF личностной детермінації «інноваційності», як показателів конкурентоспособності личности (за опитувальниками Р. Кеттелла та експрес діагностики «інноваційності» В. Чудакової). По результатам исследования – научно-методическое обеспечение формирования психологической готовности к инновационной деятельности и конкурентоспособности личности.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, инновационность, психологическая готовность к инновационной деятельности, модель, психолого-организационная технология, конкурентоспособность личности, латентные факторы.*

The publication presents a structural and content analysis of latent factors 16PF personal determination of «innovativeness» as indicators of the competitiveness of the individual (for questionnaires R. Cattell and rapid diagnosis of «innovativeness» V. Chudakova). According to the results of research – scientific and methodological support of the formation of psychological readiness for innovation and competitiveness of the individual.

Key words: *innovative activity, innovativeness, psychological readiness for innovative activity, model, psychological and organizational technology, competitive personality, latent factors.*

У цьому номері пропонуємо публікацію, де представлено структурно-змістовний аналіз латентних факторів 16PF особистісної детермінації «інноваційності» як показників конкурентоздатності особистості (за опитувальниками Р. Кеттелла та експрес діагностикою «інноваційності» В. Чудакової). За результатами дослідження – науково-методичне забезпечення формування психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості.

Продовжуємо висвітлення досвіду впровадження у практику діяльності освітніх організацій різних типів моделей «психолого-організаційної технології формування готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності». У попередніх випусках журналу «Освіта та розвиток обдарованої особистості» у рубриці «Науковий-семінар практикум»

нами здійснено опис комплексної системи науково-методичного забезпечення їх впровадження [6–15]. Пропонуємо здійснити короткий екскурс сторінками публікацій, де подано дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості»:

1–2 частина: представлення загальної характеристики, історії створення та розробки, адаптації та

стандартизації, особливості використання різних форм опитувальників тесту Р. Кеттелла у № 1 (44); 2 (45) 2016 р.;

3 частина: представлення процедури проведення, опис тесту Р. Кеттелла (форма А) у № 3 (46) за 2016 р.;

4 частина: представлення діагностичного компонента дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості» у № 4 (47) за 2016 р.;

5 частина: аналіз та інтерпретація результатів первинних факторів тесту Р. Кеттелла (Форма А) у № 5 (48) за 2016 р.;

6 частина: представлення загального дизайну дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості» за тестом Р. Кеттелла (Форма А) у № 6 (49) за 2016 р.;

7 частина: представлення розумінням того, що будь-яке емпірично отримане оцінювання рис особистості постають системним ефектом взаємодії конституційних, індивідуальних і особистісних рис. Акцентування уваги на тому, що більш адекватним способом вивчення психологічних механізмів функціонування особистості, в ході інноваційної діяльності, є багатомірний системний підхід до аналізу даних. Представлення психологічних механізмів особистісної детермінації «інноваційності» як критерію сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості. Це подано у журналі № 7 (50) за 2016 р.;

8 частина: представлення особливостей професійно-орієнтованої трансформації особистості у процесі інноваційної діяльності для формування її конкурентоздатності (за тестом Р. Кеттелла). За результатами дослідження – науково-методичне забезпечення формування психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості, поданих у журналі № 8 (51) за 2016 р.

Метою цієї публікації є представлення структурно-змістовного аналізу латентних факторів 16ЛФ особистісної детермінації «інноваційності» як показників конкурентоздатності особистості (за опитувальниками Р. Кеттелла та експрес діагностикою «інноваційності» В. Чудакової).

З метою реалізації поставленої мети було використано такі методи наукового дослідження: аналіз літератури з проблеми, теоретичний аналіз проблеми; проведення пілотажного дослідження; психолого-педагогічний експеримент; психолого-педагогічні діагностичні методики; метод експертних оцінок; методи математичної статистики; метод активного соціально-психологічного навчання та коучингу.

Математична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 20).

Дослідження здійснювалося у межах виконання науково-дослідних тем Інституту педагогіки НАПН України: «Технологія формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах» і «Науково-методичне забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки» [6–13].

За результатами дослідження нами було розроблено «Психолого-організаційна технологія формування готовності персоналу організацій до інноваційної діяльності» (далі – «Технологія»). Її впровадження уможливило надання психологічної допомоги психологам, персоналу освітніх організацій, управлінцям усіх рівнів, спрямовану на розв'язання певних психологічних та організаційних проблем в умовах здійснення інноваційної діяльності. За основу взято технологічний підхід, головне призначення якого полягає у розробленні (проекуванні) та впровадженні спеціальних гуманітарних (людинознавчих) технологій, різновидом якої є психолого-організаційна технологія, спрямована на розв'язання конкретних проблем в організації.

«Технологія» містить дві взаємопов'язані та взаємодоповнюючі частини [14; 15]:

I. *Модель експертизи й корекції організаційно-інноваційного середовища освітніх організацій* (зовнішні умови);

II. *Модель експертизи й корекції психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності* (внутрішні умови).

Результати їх впровадження представлено у авторських публікаціях [6–15]. Кожна з моделей «Технології» відповідає дослідженню внутрішніх і зовнішніх умов упровадження інновацій та містить такі основні компоненти, як інформаційно-смысловий, діагностично-інтерпретаційний, прогностичний, корекційно-розвивальний.

У цій публікації продовжуємо розгляд однієї зі складових авторської «Технології» – «2.1. Моделі експертизи психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності» [14; 15]. Для проведення цього етапу дослідження використано валідний і надійний психолого-діагностичний інструментарій, що надав можливість дослідити такі оцінні показники та параметри, описані у цьому виданні:

1) *інтегральний показник «інноваційність»* – дав змогу визначити та оцінити: 1) стан рівня інноваційності (*позитивний, нульовий, негативний*); тенденцію персоналу освітніх організацій до здійснення інновацій (*теоретико-інтелектуальний, емоційно-практичний*) [14; 15];

2) *інтегральна характеристика «задоволеності професійною діяльністю», складовими якої є:* задоволеність професією; ставлення до діяльності в нинішній час та у перспектив; задоволеність життєвих потреб у процесі професійної діяльності [14; 15];

3) *інтегральна характеристика «самоусвідомлення себе як професіонала (фахівця)», складовими якої є:* самооцінка професійно важливих якостей; локус контролю (два варіанта) – суб'єктивний локус контролю; *рівень суб'єктивний локус контролю*, що буде розглянуто детально у цій публікації [14; 15];

4) *інтегральна характеристика мотиваційних показників, складовими якої є:* направленість мотивації; самоактуалізація особистості; мотиваційний профіль – мотиваційна тенденція особистості (споживча

й особистісно-розвивальна або виробнича спрямованість мотивації); ставлення до самовдосконалення [14; 15];

5) *індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольовий контроль*, складовими якої є: вольовий самоконтроль, поріг активності, а також «індивідуально-психологічні особливості особистості» [6–13].

Структурно-змістовий аналіз латентних факторів 16ЛФ особистісної детермінації інноваційності, як показників конкурентоздатності особистості

(за опитувальниками Р. Кеттелла та експрес діагностикою інноваційності В. Чудакової)

З метою визначення взаємозв'язків між «зовнішніми» та «внутрішніми» умовами і чинниками реалізації інноваційної діяльності нами введено *цільовий показник* – інтегральний показник «інноваційності» персоналу освітніх організацій (В. Чудакова) [14; 15].

Інші показники розглядали як прогностичні показники (фактори, чинники й умови) рівня «інноваційності» персоналу організацій. Дослідження має характер пошукового вивчення впливу системи «внутрішніх» та «зовнішніх» умов і чинників на цей показник.

Для цього ми використали обчислення оцінок вторинних факторів у масиві даних за тестом 16ЛФ (Р. Кеттелла) [1–5; 6–13; 15] та додали до цього масиву даних вектор «інноваційність» [14; 15], попередньо обчислений у масиві емпіричних корелятивів тенденції персоналу освітніх організацій до впровадження нововведень. Новий масив даних було факторизовано та здійснено обертання факторів (табл. 1).

Термін «інноваційність» – це позначення інтегрального рівня тенденції, інтенсивності й активності персоналу в здійсненні інноваційної діяльності, яку розглядають як окрему рису особистості, а на емпіричному рівні – це вектор у багатомірному просторі

Таблиця 1

Результати факторного аналізу розширеного масиву даних 16ЛФ разом з оцінками вторинних факторів та показником «інноваційність»
(видалено значення менші за 0,2; проекції наведено у порядку зменшення)

СУМАРНА ВАГА ФАКТОРА	3,1	3,0	2,9	2,6	2,5	1,1
% ПОЯСНЮВАНОЇ ДИСПЕРСІЇ	14,0	13,8	13,1	12,0	11,2	5,1
% НАКОПИЧЕНОЇ ДИСПЕРСІЇ	14,0	27,8	41,0	53,0	64,2	69,3
№ ЗАГАЛЬНОГО ФАКТОРУ	1	2	3	4	5	6
F2-КОРТИКАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ	+0,997					
G+ Сила «над-Я» (добросовісний, моралістичний, акуратний)	+0,768				+0,266	
V+ Високий інтелект (логічне мислення, кмітливий)	+0,632		-0,296			
N+ Проникливість (досвідчений, тактовний, лояльний)	+0,618		+0,244		-0,210	
I+ М'якість (чутливість, художнє мислення, нетерплячий, вимогливий)	+0,618	+0,333				
F1-НОНКОНФОРМИЗМ		1,000				
Q3+ Контроль бажань (високий самоконтроль поведінки, вміє підкорюватись правилам)	+0,202	+0,749			-0,202	
Q2+ Самодостатність (самостійність, віддає перевагу власним рішенням)		+0,714				
Q1+ Радикалізм (гнучкість, експериментуючий, вільно мислячий)		+0,709			+0,238	
F3-НЕЙРОТИЗМ			+0,992			
O+ Інтропунітивність (звинувачує себе, невпевнений, чутливий до зауважень)		-0,225	+0,791			
A+ Афектотимія (відкритий, легкий, схильний до спілкування, сердечність, доброта)			+0,561	-0,370	+0,312	+0,236
Q4+ Фрустрованість (захоплений планами, напружений, втомлений)			+0,551	+0,445		
L+ Підозрілість (недовірливий, ревності)	+0,261		+0,542			-0,202
F4-ОПТИМІСТИЧНО-ПОЗИТИВНА-МРІЙЛИВІСТЬ				+0,999		
M+ Мрійливість (розвиті уява, фантазія, абстрактне мислення)				+0,707		
S+ Сила «Я» (емоційна стійкість, зрілий, спокійний, реалістичний)		+0,252		+0,628	+0,215	
F+ Безпечний (життєрадісний, веселий)		-0,332		+0,521	+0,440	
F5-ЕКСТРАВЕРСІЯ					+0,978	
H+ Сміливий (дерзкий, емоційний, артистичний)					+0,797	
E+ Домінантний (самовпевнений, схильний до лідирування, непоступливий)	+0,238				+0,328	+0,704
ІННОВАЦІЙНІСТЬ	+0,298		+0,271		+0,336	-0,554

властивостей особистості. Використання цього терміну є проміжним, допоміжним кроком до інтеграції теоретичних та емпіричних складників дослідження. Це зумовлено тим, що більшість теоретичних конструктів унаслідок абстрактності та високого рівня узагальненості, неможливо безпосередньо виміряти.

Певне звуження змісту поняття «інноваційність» надає можливість його виміру (подібно до інших рис особистості) в умовах освітніх організацій учасниками освітнього процесу. Отже, запропонований термін стає дієвим інструментом самостійної експертизи та коригування процесів інноваційної діяльності і водночас відображає психологічний зміст протікання інноваційної діяльності та її детермінації на рівні особистості.

Отже, «інноваційність» – це окремий вектор, інтегральний зміст комплексу показників ефективності інноваційної діяльності, використаний нами як цільовий показник, де максимізовано використання емпірично виявлених зв'язків з іншими складниками особистості та закономірностями функціонування в ході інноваційної діяльності [14; 15, с. 84].

Серед виявлених шести головних компонент (табл. 1), хоч і у зміненому порядку повторено п'ять факторів [15]. Шостий фактор виявив несумісність E+ «Домінантний» (самовпевнений, схильний до лідирування, непоступливий) з інноваційністю. Унаслідок певної значущості «домінантності» для підтримки впливовості персоналу освітніх організацій через створення та підтримку в учнів установки на підкорення, можна припустити, що «інноваційність» – це тимчасовий стан особистості персоналу для засвоєння нових педагогічних засобів, які зміняться поверненням до типового стану, необхідного для загальної педагогічної діяльності. Значну увагу необхідно приділити особливостям фактору «Кортикальний контроль». Аналіз таблиці факторних навантажень виявив сутність професійно орієнтованої зміни-трансформації особистості персоналу освітніх організацій, що інтенсивно виявився у модифікації фактору «Кортикальний контроль (раціоналізм) – Чутливість (іраціоналізм)».

Діяльність персоналу освітніх організацій має дві глобальні фази [15]:

1) *підготовчу* (пошук інформації, матеріалів, розробка уроку, методичні аспекти викладу, технічні засоби навчання тощо);

2) *виконавську* (здійснення викладу інформації, ініціювання діяльності учнів до розвивальних навчальних завдань і задач, виховних впливів тощо).

Із факторної таблиці 1, вектори С+ «Сила “Я”» (емоційна стійкість, зрілий, спокійний, реалістичний) та А – «Афектотімія» (відкритий, легкий, схильний до спілкування, сердечність, доброта) (очікувані на полюсі «раціональність») є присутні у четвертому факторі, який отримав робочу назву «оптимістично-позитивна мрійливість». До цього фактору з великим навантаженням увійшли М+ «Мрійливість», що очікувалась на «іраціональному» полюсі вектору

«Кортикальний контроль» та, одночасно, присутня значна проекція Q4+ «Фрустрованість».

Наявну конфігурацію можна пояснити декількома причинами. *По-перше*, фактор 4 – це функціонування особистості персоналу освітніх організацій на фазі підготовки до уроків, де вони переважно на одинці (А– «Афектотімія»), напружено (Q4+ «Фрустрованість») й сконцентровано зосереджені на моделюванні (М+ «Мрійливість») варіантів майбутнього уроку, в спокійному стані (С+ «Сила Я»), тому що можна відкласти підготовку – відсутня терміновість, як в процесі самого уроку. Поява М+ «Мрійливість» пояснюється інформаційним характером діяльності персоналу освітніх організацій (домінує вербальний канал). Присутність F+ «Безпечний» (життєрадісний, веселий) – це наслідок того, що під час планування діяльності на майбутньому уроці, вони абстрагуються чи не звертають увагу на потенційні труднощі, і на те, що в процесі реального уроку часто заважає. Тому стан підготовки до уроку на рівні рис особистості виявився емоційно позитивним.

Унаслідок підготовки до уроку кожного дня (із року в рік) ця специфічна конфігурація актуалізованих факторів першого рівня фази підготовки набула ознак незалежності від конфігурації особистості виконавської фази, що й виявив факторний аналіз у формі ортогональності побудованих головних компонент 2 і 4. Відбулося розщеплення фактору «Кортикальний контроль», внаслідок специфічності педагогічної діяльності як двофазної (підготовка і проведення).

Конфігурація фактору 2 містить типову складову «Кортикальний контроль» Q3+ (контроль бажань) з дуже малим навантаженням, а головна компонента утворена з G+, B+, N+, I+. Варто зауважити наявність незначних проекцій L+ і E+. Особливість цього фактору полягає в тому, що водночас присутні Q3+, що очікується на полюсі «раціоналізм» і вектору I+, який належить до полюсу «іраціоналізм». У жінок на полюсі «раціоналізм» також очікуються E+ і L+. Отже, фактор 2 містить дві компоненти «раціональності» полюсу «кортикальний контроль» з малими проекціями і фактору I+ «іраціонального» полюсу з відносно великою проекцією. Аналіз діяльності персоналу освітніх організацій через спостереження виявив постійні (десятки разів за урок) миттєві коливання стану між полюсами «раціональність» – «іраціональність», які відповідають протилежним особливостям дій з інформування і виховних впливів (у раціональному стані переважає інформування, а в іраціональному – виховні впливи).

Найбільші проекції G+ і B+ відповідають ключовому завданню персоналу освітніх організацій – трансляції суспільного морально-етичного еталону та визначають його головний спосіб – вербально-логічне аргументування. Компоненти N+ і L+ відповідають процесу виявлення і розуміння відхилень учнів від еталону поведінки або критеріїв якості навчальних вмінь. Компонент I+ «М'якість» (в аспекті нетерплячості і вимогливості) та E+ «Домінантність» відповідають

вимогливому тиску на учнів. Компоненти Q3+ і G+ є виразом не лише наявності розуміння нормативних еталонів персоналом, а й власного поведінкового підпорядкування ними.

Отже, фактор 2 – це психологічний механізм ситуативно-динамічної навчально-виховної роботи персоналу освітніх організацій за відхиленнями поведінки, мови і будь-яких дій учнів. Наявність проєкцій властивостей з різних полюсів фактору «Кортикальний контроль» – це свідчення постійних коливань стану особистості персоналу освітніх організацій між полюсами «раціональність – ірраціональність».

У наступному номері цього видання детально розглянемо: 1) дослідження співвідношення вектору «інноваційність» з факторами другого рівня тесту 16ЛФ Р. Кеттелла як показника конкурентоздатності особистості; 2) психологічні відмінності персоналу освітніх організацій з позитивною та негативною інноваційністю як показника їх конкурентоздатності

Продовження публікацій у наступному номері.

Ми будемо Вам вдячні за зворотний зв'язок за адресою: nika777vera@mail.ru

Використані літературні джерела

1. 16-факторный личностный опросник Р. Б. Кеттелла (Методика многофакторный опросник Кеттелла) [Электронный ресурс] // Тест Кеттелла 187 вопросов. Опросник Кеттелла 16 pf Форма А. – Режим доступа: <http://psycabi.net/testy/29316-faktornyj-lichnostnyj-oprosnik-r-b-kettellametodika-mnogofaktornyj-oprosnik-kettella-test-kettela187-voprosov-test-kelela-16-pf#ixzz3-WT0mku5x>. – Загл. с экрана.

2. Методика многофакторного исследования личности Кеттелла [Электронный ресурс] // Материал PsyLab.info – энциклопедии психодиагностики. – Режим доступа: http://psylab.info/Методика_многофакторного_исследования_личности_Кеттелла. – Загл. с экрана.

3. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла [текст]: учеб.-метод. пособие / А. Н. Капустина. – СПб. : Речь, 2007. – 100 с. – (Серия: «Практикум по психодиагностике»).

4. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие [текст] / Е. И. Рогов. – М. : Владос, 1996. – 529 с.

5. Чудакова В. П. Управлінська компетентність керівників з формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах освітнього середовища профільної школи [текст] / В. П. Чудакова // Управління школою. – 2012. – № 19–21 (355–357) липень. – С. 10–20.

6. Чудакова В. П. Інтегральна характеристика «індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольова сфера особистості» – критерій сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2015. – № 9 (40) вересень. – С. 38–44.

7. Чудакова В. П. Використання опитувальника Кеттелла у дослідженні «індивідуально-психологічних особливостей особистості» – критерія сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості [текст] / В. П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 2 (45) лютий. – С. 40–47.

8. Чудакова В. П. Тест Р. Кеттелла (Форма А) та процедура проведення дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості» – критерію сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності [текст] / В. П. Чудакова // Освіта і розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 3 (46) березень. – С. 46–55.

9. Чудакова В. П. Діагностичний компонент дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості», за тестом Р. Кеттелла (Форма А), як критерія сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 4 (47) квітень. – С. 50–57.

10. Чудакова В. П. Тест Р. Кеттелла (Форма А), аналіз та інтерпретація результатів дослідження «індивідуально-психологічних особливостей особистості» – критерію сформованості інноваційності та конкурентоздатності [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 5 (48) травень. – С. 60–68.

11. Чудакова В. П. Загальний дизайн дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості як показник конкурентоздатності за тестом Р. Кеттелла (Форма А) [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 6 (49) червень. – С. 37–48.

12. Чудакова В. П. Психологічні механізми особистісної детермінації «інноваційності» – показник конкурентоздатності особистості [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 7 (50) липень. – С. 47–52.

13. Чудакова В. П. Особливості професійно-орієнтованої трансформації особистості у процесі інноваційної діяльності для формування її конкурентоздатності (за тестом Р. Кеттелла) [текст] / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 8 (51) серпень. – С. 51–56.

14. Чудакова В. П. Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.10 / В. П. Чудакова ; Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 24 с.

15. Чудакова В. П. Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Віра Петрівна Чудакова ; Ін-т психол. імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2016. – 474 с.